

ІСТОРІЯ

УДК 32.019.5:355.4

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2026.01.012>

Тетяна БЕВЗ,
доктор історичних наук, професор
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0129-1925>

ГЕНЕЗИС КОГНІТИВНОГО ПРОТИБОРСТВА: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНІ ПАРАДИГМИ

Анотація. У статті представлено комплексний аналіз генезису та сучасної парадигми когнітивного протиборства як нового стратегічного виміру глобальної безпеки. Автор досліджує трансформацію традиційних методів ведення війни в умовах інформаційного суспільства, де ключовим об'єктом деструктивного впливу стає людська свідомість, підсвідомість та механізми прийняття рішень. Основна увага приділяється переосмисленню війни не як фізичного зіткнення, а як інтелектуальної дуелі, де інформація, маніпулятивні практики та нейротехнології виступають основними інструментами досягнення стратегічної переваги.

Теоретико-історичне підґрунтя дослідження базується на ретроспективному аналізі давньокитайської стратегічної думки, зокрема трактату Сунь-цзи

© Тетяна Бевз, 2026.

«Мистецтво війни» та збірки «Тридцять шість стратагем». У роботі доведено, що сучасні когнітивні операції є цифровою адаптацією класичних стратегій маніпуляції та обману. Автор проводить паралелі між давніми методами дезорієнтації ворога та сучасними ІПСО, демонструючи, як технологічний прогрес – від друкарського верстата до алгоритмів штучного інтелекту – масштабував можливості впливу на масову свідомість.

Особливе місце в статті посідає аналіз сучасних концепцій когнітивної війни в межах НАТО та провідних держав світу. Розглядається концепція «п'ятого виміру» бойових дій (cognitive domain) та інтеграція нейронауки у військову стратегію. Автор детально зупиняється на китайській концепції «інтелектуальної війни» та російських практиках «рефлексивного контролю», що становлять основу «війни шестерень» (war of cogs). У цьому контексті аналізуються ризики використання нейроінтерфейсів, систем розпізнавання емоцій та маніпуляцій великими даними для підриву волі супротивника до опору.

Доведено, що для української національної безпеки когнітивна стійкість є екзистенційним питанням, оскільки агресор спрямовує зусилля на руйнування національної ідентичності, історичної пам'яті та соціальної єдності. Стаття акцентує на тому, що в сучасному світі контроль над «ментальним ландшафтом» нації є не менш важливим за контроль над фізичною територією.

Зроблено висновок, що когнітивне протиборство XXI століття – це не просто тактичний інструмент, а нова вісь стратегічної конкуренції. Перемога в таких конфліктах залежить від здатності держави та суспільства виявляти приховані впливи, зберігати критичне мислення та захищати власний когнітивний простір від тотальної алгоритмізованої маніпуляції.

Ключові слова: когнітивна війна, парадигма, інтелектуальна війна, стратагеми, дезінформація, нейротехнології, гібридна війна.

Tetiana BEVZ

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies
of the NAS of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0129-1925>

THE GENESIS OF COGNITIVE WARFARE: HISTORICAL RETROSPECTIVE AND CONTEMPORARY PARADIGMS

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the evolution and current state of cognitive warfare as a strategic dimension of global security. In the context of a globalized information society, the author explores how traditional

paradigms of conflict are shifting toward a «fifth domain» of warfare where the human mind—both conscious and subconscious—becomes the primary battlefield. The study examines the transformation of communicative processes, where rapid information dissemination and manipulative digital technologies have replaced conventional kinetic force as the most effective means of undermining national sovereignty.

The theoretical framework traces the lineage of cognitive influence from ancient stratagems to modern neuroscience. By analyzing Sun Tzu's «The Art of War» and the «Thirty-Six Stratagems», the author demonstrates that contemporary cognitive operations are digital reinterpretations of classical deception and psychological manipulation. The research highlights the technological trajectory that enabled mass cognitive influence, from the printing press to the current era of Artificial Intelligence and social media algorithms.

Special attention is given to the concepts of «intelligentized warfare» and «reflexive control,» which form the basis of what is termed the «war of cogs.» The article analyzes the strategic approaches of global actors, specifically the Russian Federation's use of disinformation to erode social cohesion and the People's Republic of China's integration of AI and neurotechnology to achieve cognitive dominance.

Protecting national identity, historical memory, and social trust against «stratagems of the 21st century» is essential for survival. The paper posits that in the modern era, victory is determined not by territorial conquest, but by the ability to maintain cognitive autonomy and critical thinking in the face of total algorithmic manipulation.

Keywords: cognitive warfare, paradigm, intelligentized warfare, stratagems, disinformation, neurotechnology, hybrid warfare.

Постановка проблеми. У контексті глобалізованого інформаційного суспільства, де комунікативні процеси характеризуються майже миттєвим поширенням, традиційна парадигма осмислення війни та безпеки зазнає трансформації, набуваючи нових концептуальних вимірів. Поряд із конвенційними збройними конфліктами розгортаються малопомітні, проте надзвичайно деструктивні когнітивні війни, які постають новим типом протистояння, де об'єктом впливу виступає свідомість і підсвідомість людини, а ключовими інструментами – інформація, маніпулятивні практики та дезінформаційні технології. Для України, яка вже понад дванадцять років протистоїть агресії, розуміння та ефективна протидія когнітивній війні є ключовим елементом національної безпеки, особливо у контексті захисту національної ідентичності.

Мета статті: проаналізувати історичну еволюцію та сучасний стан когнітивного протиборства, обґрунтувати його статус як самостійного домену сучасної війни.

Аналіз дослідження є репрезентативним та міждисциплінарним, оскільки поєднує класичну військову стратегію (Сунь-цзи, Карл фон Клаузевіц),

сучасні соціально-філософські концепції інформаційного суспільства (Ювал Ной Харарі, Лоуренс Фрідман) та актуальні прикладні розробки провідних аналітиків НАТО і НВАК (Франсуа дю Ключель, Го Юньфей), що дозволяє комплексно розглянути когнітивну війну як синтез історичних традицій та новітніх нейротехнологій.

Мета статті: проаналізувати історичну еволюцію та сучасний стан когнітивного протистояння, обґрунтувати його статус як самостійного домену сучасної війни.

Виклад основного матеріалу. Концепція когнітивного впливу не є принципово новою, вона фактично актуалізує давні стратегії контролю над мисленням супротивника. Сучасна когнітивна війна є цифровим переосмисленням давньокитайських стратагем. Когнітивна війна сягає корінням у ранні стратегії маніпуляцій та обману в політичному та військовому контекстах, прикладами яких є тактика давніх часів, зокрема, тактика Сунь-цзи (V століття до н. е.) [Сунь-цзи] чи «Тридцять шість стратагем» [36 стратагем, 2016]. Ідея про те, що війна – це, по суті, ментальне змагання, де центральне місце відіграє когнітивна маніпуляція прописано Сунь-цзи у книзі «Мистецтво війни». Одним із найбільш відомих його тверджень є: «найвище мистецтво війни – підкорити ворога без бою» [Сунь-Цзи]. Цей вислів виражає фундаментальну ідею когнітивної переваги як ключового чинника перемоги: досягти стратегічних цілей не шляхом фізичного знищення супротивника, а шляхом підриву його волі до опору, дезорієнтації, зниження морального духу та руйнування єдності.

Сунь-Цзи поділяв військові методи на рівні ефективності, розміщуючи фізичне протистояння на найнижчій сходинці. У розділі 3 трактату він зазначав: «Найкраще – зруйнувати плани ворога, на другому місці – розбити його союзи, на третьому – знищити його армію, а найгірше – брати штурмом укріплені міста» [Сунь-Цзи]. Це чітко окреслює пріоритет інтелектуального, стратегічного впливу над фізичним насильством. У сучасному контексті ці принципи втілюються у когнітивних операціях, які націлені на зміну сприйняття, підрив довіри, нав'язування дезінформації та створення у ворожого середовища уявлення про безперспективність спротиву. Сунь-Цзи також наголошував: «Уміння перемагати без бою – ось вінець майстерності» [Сунь-Цзи]. Тож психологічний і когнітивний тиск розглядався ним як не лише ефективна, але й етично вигідніша альтернатива масштабному кровопролиттю. У цьому сенсі сучасна когнітивна війна – не нове явище, а продовження давньої традиції ведення війни шляхом впливу на свідомість, наративи, систему цінностей і рішення супротивника.

Іншим цінним джерелом є «Тридцять шість стратагем» – збірка давньокитайських стратагем (хитрих прийомів), що походять з досвіду військових, дипломатичних і політичних конфліктів. Вони не просто описують тактику на полі бою – це перш за все маніпуляції свідомістю ворога,

дезорієнтація, нав'язування хибної реальності. Саме тому вони дуже тісно пов'язані з явищем когнітивної війни.

Таблиця 1.

Зв'язок «36 стратагем» з когнітивною війною

Номер стратагеми	Стратагема	Суть	Аналог у когнітивній війні
№6	Використати шум, щоб вкрасти промінь світла	Створити хаос, щоб приховати головну дію	Інформаційний шум (фейки, емоційна перенасиченість) щоб приховати важливі факти
№13	Викликати тигра з гори	Вивести ворога зі зручного положення	Виманити людину з інформаційної «бульбашки», щоб атакувати когнітивно
№14	Повернути гостя проти господаря	Спровокувати внутрішній конфлікт у ворога	Використання «п'ятої колони», вкидання сумнівів, посів недовіри в суспільстві
№20.	Замість рубати траву – рубай корінь	Бити по головній ідеї або джерелу сили	Атаки на ідентичність, історичну пам'ять, мову (що й робить Росія проти України)
№27.	Зобразити безумство, щоб приховати справжні наміри	Вдавати хаотичність, щоб ввести в оману	Маскування справжніх інформаційних кампаній під жартівливі чи «неважливі» теми.

Таблицю підготовлено самостійно на основі: 36 стратагем (2016) /пер. з кит. В. Урусова, О. Николишина; худож.-оформлювач Л. П. Вировець. Харків: Фоліо.

Ці стратагеми є прототипами сучасних когнітивних маніпуляцій. Стратегії розвивалися разом із розвитком технологій поширення інформації, розширюючи свою спрямованість з осіб, що приймають рішення, на цілі групи населення, використовуючи психологічні операції, пропаганду та, останнім часом, кіберсферу. Сьогодні вона охоплює стратегічне використання нейронауки, поведінкової науки та цифрових технологій для впливу на людське пізнання та його порушення, що робить її ключовим елементом сучасного конфлікту та стратегічної конкуренції [Derpe, & Schaal, 2024].

Багато сучасних методів інформаційно-психологічних операцій (ІПСО), які застосовуються проти України, фактично є «стратагемами XXI століття». Ворог: змінює значення понять (наприклад, перекидає «нацизм»), підмінює історичну реальність міфами, створює токсичну інформаційну атмосферу (всі брешуть, нікому не вір). Це – пряме використання стратагем для впливу на наші когнітивні механізми: пам'ять, ідентичність, оцінку ризиків, довіру. Так, «Тридцять шість стратагем» слугує передвісником сучасних когнітивних воєн,

лише в умовах, коли технології ще не дозволяли робити це через TikTok чи Telegram. Сьогодні ми маємо справу з «переосмисленням цих стратегем» у цифрову епоху: Когнітивна війна = стратегіями + масові комунікації + технології.

Вплив на думки людей існував завжди, але він обмежувався лише особистим спілкуванням або рукописними документами. Переломний момент настав із появою технологій, які зробили комунікацію масовою. Йдеться про винахід друкарського верстата (XV століття); період «газетної революції» (XIX століття); поява радіо (кінець XIX століття) та телебачення (XX століття); епоха Інтернету (кінець XX – початок XXI століття). Саме ці технологічні нововведення стали основою для подальшого поширення ідей.

Йоганн Гутенберг зробив можливим масове друкування книг, листівок і газет. Це підірвало монополію церкви та еліти на інформацію, відкривши шлях до поширення нових ідей, включно з релігійною та політичною пропагандою. З розвитком промисловості, підвищенням рівня грамотності та появою дешевих щоденних газет, інформація стала доступною для широких верств населення. Це дало змогу формувати суспільну думку на небувалому до того рівні.

Поява радіо та телебачення дозволили передавати повідомлення миттєво і до мільйонів людей одночасно. Це був справжній прорив. Уряди та політичні сили швидко зрозуміли, що ці медіа є надзвичайно потужними інструментами для пропаганди та мобілізації. Яскравими прикладами є використання радіо нацистською Німеччиною та СРСР.

З появою Інтернету та соціальних мереж масовий вплив набув нового виміру. Тепер кожен може не лише споживати, а й виробляти та поширювати інформацію. Це, з одного боку, демократизувало комунікацію, а з іншого – створило ідеальне середовище для швидкого розповсюдження дезінформації, фейкових новин та маніпулятивних наративів. Отже, вплив на свідомість почав набувати масового характеру з розвитком технологій, що дозволили швидко та оперативно розповсюджувати інформацію. Це пов'язано, в першу чергу, з появою масових медіа та їх еволюцією.

Сучасні концепції когнітивної війни не створюють принципово нового типу конфлікту, а радше переосмислюють і виводять на перший план давнішу ідею. Ідею про те, що справжнє поле битви – це не стільки фізичний простір, скільки свідомість супротивника.

Упродовж усієї історії війна невід'ємно пов'язувалася з інтелектом та свідомістю. Ще Карл фон Клаузевіц визначав війну як «акт насильства, спрямований на те, щоб змусити супротивника виконати нашу волю», підкреслюючи ментальний вимір конфлікту. «Дивовижна трійця» Карла фон Клаузевіца – злиття насильства, випадковості та розуму – представляє резонансну структуру для аналізу когнітивної війни [Rothe, 2009]. Елемент насильства, який традиційно розуміють у фізичних термінах, трансформується у когнітивній сфері в агресивну тактику, яка атакує сприйняття та переконання. Випадок, який представляє непередбачуваність і плінність війни, знаходить свою паралель у цифровому ландшафті, що постійно змінюється, де

дезінформація та психологічні операції створюють туманне поле битви. Нарешті розум, елемент, який керує та спрямовує насильство в контексті політичної природи війни, відображається в стратегічному розгортанні наративів і продуманому маніпулюванні громадською думкою для досягнення політичних цілей [Brittain-Hale, 2023]. Ця тристороння лінза, спочатку розроблена для розуміння динаміки кінетичної війни, отже забезпечує проникливу перспективу для оцінки складних взаємодій стратегічних елементів у когнітивній війні, де розум є полем бою, а інформація є зброєю [Brittain-Hale, 2023]. У випадку України, застосування цих оновлених принципів Карла фон Клаузевіца є очевидним у їхньому підході до наративної війни. Зосереджуючись на моральних аспектах конфлікту – серцях і умах як своїх громадян, так і міжнародної спільноти – і послідовно оприлюднюючи втрати ворога, Україна протидіє російській пропаганді, зміцнюючи свою позицію в когнітивній сфері війни [Van Herpen, 2016].

У статті «Клаузевіцова теорія війни в епоху когнітивної війни» директор з досліджень у BrainStates Inc. Амбер Бріттен-Хейл (Amber Brittain-Hale) наголошувала, що когнітивне поле бою не обмежене географією; воно всюдисуще. З ним в основному борються у цифровій сфері, де сприйняття, переконання та ставлення є такими ж стратегічно важливими, як і фізичні території. Український досвід ілюструє цю нову парадигму: інформаційно-психологічні операції є невід'ємною частиною стратегії національної оборони [Brittain-Hale, 2023].

Акцентувала увагу Амбер Бріттен-Хейл й на тому, що когнітивна війна – це нюансований конфлікт, у якому інформація, психологія та технології переплітаються, щоб маніпулювати сприйняттям і впливати на процеси прийняття рішень. Ця складна стратегія використовує різноманітні тактики, спрямовані на формування переконань і поведінки для досягнення стратегічних цілей. Інформаційна політика постає як стрижневий компонент, який цілеспрямовано формує громадську думку та політичні наративи відповідно до національних інтересів [Brittain-Hale, 2023].

У сучасному контексті стратег Ерве Куто-Бегарі наголошував, що стратегія є «діалектикою інтелекту в умовах конфлікту», в якій сторони прагнуть передбачити дії опонента, аби забезпечити собі перевагу. Отже, інтелектуальна взаємодія та здатність до рефлексії становлять серцевину стратегічного мислення.

Водночас не варто зводити війну виключно до інтелектуальної дуелі: організаційні структури, технологічний розвиток, матеріальні ресурси та логістика відіграють не менш значущу роль у формуванні результатів збройного протистояння. Проте у світлі історичного досвіду та еволюції військової теорії, твердження американського нейроетика Джеймса Джордано про те, що «людський мозок став полем бою XXI століття» [MWI Video: The Brain is the Battlefield ..., 2018], видається не стільки новаторським, скільки продовженням давньої парадигми, в якій вплив на свідомість противника був

ключовим інструментом досягнення стратегічних цілей. Понад те, на думку заступника начальника оборони Збройних сил Франції Еріка Отеле, «якщо сприймати цитату нейробіолога Джеймса Джордано буквально, то когнітивна сфера має бути одним із наших пріоритетів, як з погляду досліджень, так і для проведення наших операцій» [Autellet, 2022].

Отже, сучасні концепції когнітивної війни радше не відкривають нову сторінку в історії війн, а актуалізують давню ідею – боротьбу за контроль над мисленням, переконаннями та рішеннями супротивника як одну з центральних осей стратегічного протистояння. Технології, зокрема соціальні мережі, алгоритми штучного інтелекту, інтернет-платформи, відіграють ключову роль. Вони не просто поширюють інформацію, а й посилюють її маніпулятивний потенціал, дозволяючи впливати на великі групи людей майже миттєво. Отже, когнітивна війна стає не лише частиною гібридного конфлікту, а його визначальною характеристикою. Когнітивна війна загрожує не лише армії, а й усьому суспільству. Завдяки цілеспрямованому впливу на емоції, ірраціональне мислення, використовуючи наявні та створюючи нові соціальні розколи, вона руйнує довіру до державних інституцій, медіа та навіть між окремими людьми. У підсумку це призводить до ерозії соціальної єдності та національної ідентичності. Отже, у сучасному світі когнітивна війна є не просто тактичним прийомом, а новою віссю стратегічного протистояння, де зброєю виступають не кулі, а ідеї, а метою – не фізична територія, а контроль над свідомістю. Елементи «насильства, випадковості та розуму» Карла фон Клаузевіца адаптуються до цифрового ландшафту, де дезінформація створює «туман війни» в головах цивільного населення.

Не можемо не згадати фундаментальної праці Лоуренса Фрідмана «Стратегія: історія», в якій присутні ідеї, які лягли в основу концепцій когнітивних війн і дезінформації, хоча він і не використовував ці терміни безпосередньо. Лоуренс Фрідман проаналізував еволюцію стратегії від військових конфліктів до бізнесу та політики і показав, що стратегія завжди була не лише про фізичне протистояння, а й про вплив на свідомість супротивника. Він описав, як пропаганда, чутки та маніпуляції ставали невід'ємною частиною воєнних конфліктів, щоб деморалізувати ворога та мобілізувати власне суспільство [Фрідман, 2024]. Ці ідеї безпосередньо передують сучасним концепціям когнітивних війн, де поле бою переноситься в свідомість людини.

Інша знакова праця для нашого дослідження «Nexus. Коротка історія інформаційних мереж від кам'яного віку до ШІ» Ювалю Ноя Харарі. Автор зосереджується на тому, як інформаційні мережі формують людські суспільства, їхні переконання і колективну поведінку. Він не говорить про війни безпосередньо, але його аналіз є фундаментальним для розуміння когнітивних воєн через: 1) силу спільних міфів (Юваль Ной Харарі стверджував, що люди співпрацюють у великих масштабах завдяки спільним міфам, чи то релігія, чи то національна ідентичність, чи то економічні системи. Дезінформація – це інструмент, що спрямований на руйнування або зміну цих міфів) і 2) контроль

над інформацією (вчений показує, як контроль над інформаційними потоками дає величезну владу, дозволяючи маніпулювати реальністю для мільйонів людей. Це є серцевиною когнітивної війни) [Харарі, 2025]. Юваль Ной Харарі акцентував на тому, що ШІ може створювати «інформаційні ілюзії», які не під силу людині. Отже, і Лоуренс Фрідман, і Юваль Ной Харарі розглядають вплив на свідомість як ключовий елемент стратегії та суспільного розвитку, що є основою для розуміння когнітивних війн.

Французький аналітик Франсуа дю Клузель (François du Cluzel) – співавтор концепції *cognitive domain* як п'ятого виміру сучасної війни (поряд із сушею, морем, повітрям і кіберпростором), переконаний, що «когнітивна війна вже з нами. Головна проблема полягає в тому, що вона по суті невидима; все, що ви бачите, це її вплив, а потім... часто вже пізно» [Claverie, Cluzel, 2023]. У статті «Концепція когнітивної війни» Бернар Клавері та Франсуа дю Клузель стверджували, що «когнітивна агресія безмежна. Вона може мати різноманітні цілі та адаптується до інших стратегій, що використовуються: територіальне завоювання (наприклад, прикордонний регіон, півострів чи група островів), вплив (вибори, розпалювання народних заворушень), перебої в обслуговуванні (національних чи місцевих адміністрацій, лікарень, служб екстреної допомоги та санітарії, водопостачання чи енергетики) або транспорту (повітряний простір, морські вузькі пункти...), крадіжка інформації (шляхом ненавмисного розголошення або обміну паролями...)» [Claverie, Cluzel, 2023].

Дослідження К. Дeppe та Г. С. Шаал «Когнітивна війна: концептуальний аналіз дослідницької концепції когнітивної війни НАТО АСТ» (2024) оцінює концепцію когнітивної війни НАТО АСТ з погляду політичної науки, досліджуючи її корисність поза межами військового застосування. Незважаючи на зростаючу присутність цієї концепції в науковому дискурсі, її міждисциплінарний характер перешкоджає єдиному визначенню. Аналізуючи структуру НАТО, розроблену за участю різних дисциплін та як військових, так і цивільних дослідників, ця стаття мала на меті оцінити її застосовність до політології. Її метою є подолання розбіжностей між військовими та цивільними дослідженнями та вдосконалення підходу НАТО до когнітивної війни, що має значні наслідки для покращення досліджень у політичній науці та сприяння інтегрованих науковій співпраці [Deppe, & Schaal, 2024].

У статті Пола Бьорка та Адама Геншке «У мене своя правда... а в тебе яка? шлях від активних заходів до когнітивної війни під час російського вторгнення в Україну» висвітлюються етичні проблеми, пов'язані з широким застосуванням Росією дезінформації як основного інструменту ведення когнітивної війни. У фокусі інформаційної війни перебуває контроль над потоком інформації, натомість когнітивна війна має менш чітку, але потенційно більш згубну мету – формувати не лише те, про що люди думають, а й те, як вони думають і як реагують на інформацію [Бьорк та Геншке, 2023].

Ідеї китайських стратегів, розроблені упродовж останніх двох десятиліть, зосереджені на розширенні класичної концепції війни. Вони пропонують

розглядати війну не лише як зіткнення у фізичних сферах (земля, море, повітря, космос), але й у критично важливих нових доменах: інформаційному (комунікаційні мережі) та когнітивному, що включає вплив на волю лідера та суспільну думку [Koichiro, 2022].

Президент Університету інформаційної інженерії Сил стратегічної підтримки НОАК Го Юньфей, зазначав, ще у 2020 році, що з фізичної, інформаційної та когнітивної областей саме когнітивна сфера буде основною сферою військового протистояння між великими державами. Боротьба у когнітивному середовищі безпосередньо спрямована на людську свідомість, впливаючи на емоції, мотивацію, процеси прийняття рішень та поведінку, аж до спроб контролю над мисленням супротивника. Як двигун пізнання, мозок може стати головним полем бою майбутньої війни. Здатність контролювати мозок є ключем до боротьби в найбільш критичних когнітивних сферах майбутньої війни [Koichiro, 2022].

Концепція когнітивної війни ще більше посилюється її інтеграцією з «інтелектуальною» війною, яка є новою військовою стратегією Китаю, про яку згадувалося в 2019 році, на додаток до існуючої військової стратегії «інформаційної» війни. Інтелектуальна війна зосереджена на використанні штучного інтелекту та характеризується чотирма ключовими особливостями: розширеними можливостями обробки інформації, швидким прийняттям рішень, використанням роїв і когнітивною війною [Koichiro, 2022].

У звітах, присвячених військовим дослідженням Китайської Народної Визвольної Армії (НВАК), зазначається, що китайські науковці здійснюють експерименти із нейроінтерфейсами – технологіями дистанційного керування технікою за допомогою мозкової активності [Annual Report to Congress..., 2024]. Успішне впровадження таких систем здатне суттєво підвищити ефективність командування і контролю, а також оптимізувати використання високотехнологічного озброєння для здійснення точних і швидких ударів. Окремий напрям досліджень стосується технологій розпізнавання емоцій, які розглядаються як інструмент когнітивної війни [Annual Report to Congress..., 2024]. Їхнє застосування може забезпечити вплив на морально-психологічний стан ворожих військ, а також сприяти контролю над цивільним населенням у зонах конфлікту. У звіті підкреслюється, що такі розробки потенційно можуть використовуватись для деморалізації супротивника або підкорення населення [Annual Report to Congress..., 2024]. Крім того, дослідження нейрофізіології в НВАК спрямовані на формування когнітивно адаптивних бойових підрозділів, здатних до швидкого мислення, високої ситуаційної обізнаності та дій в умовах інформаційної перенасиченості. Ці розробки класифікуються як елементи так званого «нового простору ведення війни» або «сфери когнітивного контролю», що репрезентують стратегічне розширення концепції війни у напрямі нейропсихологічного домінування [Annual Report to Congress..., 2024].

Варто також акцентувати увагу на тому, що численні дослідження вказують на активну участь Російської Федерації та Китайської Народної Республіки в

операціях, спрямованих на підриг демократичних процесів [Splidsboel Hansen, 2021]; [Hung & Hung, 2022]; [Hellström et al., 2024]. Аналіз подій, що передували президентським виборам у США 2016 року, показує, що втручання Російської Федерації на підтримку кандидата Дональда Дж. Трампа стало одним із найбільш документованих прикладів впливу іноземної держави на внутрішньополітичні процеси. Детальний аналіз дій Росії під час цих виборів був представлений у звіті спеціального радника Роберта Мюллера [Mueller, 2019].

Термін «війна шестерень» (*war of cogs*) використовується як метафора для опису складної інформаційної та когнітивної взаємодії в умовах гібридної війни. Він не є офіційним науковим терміном, тому його переклад може варіюватися залежно від контексту, наприклад: війна механізмів впливу (підкреслює системність); когнітивно-поведінкове протиборство (фокусується на впливі на сприйняття); системна війна впливів (якщо йдеться про взаємодію інформації, психології та емоцій). Норд Девід Гіссельссон та Альберто Рінальді у статті «Когнітивна війна: чому війни без бомб чи куль є юридичною сліпою плямою» класичним прикладом так званої «війни шестерень» (*war of cogs*) називають концепцію рефлексивного контролю – інформаційно-психологічна технологія, яку Російська Федерація системно розвивала ще з радянських часів [Gisselsson, & Rinaldi, 2025]. Суть цього підходу полягає в нав'язуванні супротивнику заздалегідь сформованого сприйняття ситуації, що спонукає його до прийняття рішень, вигідних для маніпулятора, водночас не усвідомлюючи факту зовнішнього впливу [Gisselsson, & Rinaldi, 2025]. Тобто, агресор створює для жертви таку інформаційну модель світу, в якій вона, приймаючи рішення (як їй здається, самостійно), насправді діє в інтересах маніпулятора. Це робить когнітивну агресію «невидимою» до моменту, коли наслідки стають невідворотними.

Новим етапом розвитку конфліктів ймовірно стане мілітаризація нейронаук. Дослідження НОАК (Китай) у сфері нейроінтерфейсів та систем розпізнавання емоцій свідчать про те, що майбутні війни будуть вестися безпосередньо за контроль над нейрофізіологічними процесами людини, що ставить перед світом не лише військові, а й складні етичні виклики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, когнітивна війна – це не просто новий термін для пропаганди, а фундаментальна зміна парадигми, де людський розум визнається повноцінним «п'ятим доменом» бойових дій. Сучасна когнітивна війна постає як еволюційний синтез давніх стратегічних принципів (зокрема китайських стратагем) та новітніх досягнень нейронауки й цифрових технологій, де об'єктом агресії стає не територія, а свідомість і підсвідомість людини. Трансформація конфлікту у сферу «війни шестерень» та рефлексивного контролю перетворює людський розум на повноцінний домен бойових дій, у якому дезінформація, штучний інтелект та атаки на національну ідентичність використовуються для руйнування волі до опору без застосування фізичної сили. Для України, що перебуває в епіцентрі такого протистояння, когнітивна стійкість і захист ментального простору

стають ключовими чинниками національної безпеки, оскільки в умовах «інтелектуалізованої» війни перемога залежить від здатності суспільства зберігати суб'єктність і критичне мислення під тиском тотальних маніпуляцій.

Перспективи подальших досліджень. Подальше вивчення теми має бути спрямоване на розробку прикладних інструментів «когнітивної оборони» держави, дослідження етики використання ШІ в нейроопераціях та створення систем захисту національної ідентичності як головного запобіжника маніпулятивному впливу.

Література

1. 36 стратагем. (В. Урусова, О. Николишина, Пер.; Л. П. Вировець, Худож.-оформл.). Харків: Фоліо, 2016. 155 с.
2. Бьорк, П., & Геншке, А. «У мене своя правда... а в тебе яка? шлях від активних заходів до когнітивної війни під час російського вторгнення в Україну». *Стратегічна панорама*, 2022, №2, 12–27.
3. Сунь-цзи. Мистецтво війни. URL: <https://uabook.com.ua/book/mystecztvo-vijny/>
4. Харарі, Ю. Н. Nexus. Коротка історія інформаційних мереж від кам'яного віку до ШІ. Київ: BookChef, 2025. 528 с.
5. Фрідман Л. Стратегія: історія. Харків: Фоліо, 2024. 848 с.
6. Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China Military and Security Developments Involving the People's Republic of China. (2024). U.S. *Department of Defense*. URL: <https://media.defense.gov/2024/Dec/18/2003615520/-1/-1/0/MILITARY-AND-SECURITY-DEVELOPMENTS-INVOLVING-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA-2024.PDF>
7. Autellet, E. *Cognitive warfare: Contribution of the French Armed Forces Deputy Chief of Defence*. HAL. (2022). URL: <https://hal.science/hal-03635887v1/file/NATO-CSO-CW%202022-03-01%20%28US%29%20Autellet.pdf>
8. Brittain-Hale, A. «Slava Ukraini: A Psychobiographical Case Study of Volodymyr Zelenskyy's Public Diplomacy Discourse». *Pepperdine Digital Commons*. (2023). URL: <https://digitalcommons.pepperdine.edu/etd/1367/>
9. Brittain-Hale, A. Clausewitzian Theory Of War In The Age Of Cognitive Warfare (2023, December 14). URL: <https://tdhj.org/blog/post/clausewitz-cognitive-warfare/>
10. Bryc, A., & Domańska, M. Russia in the trenches of cognitive warfare. *New Eastern Europe* (2024, September 9). URL: <https://neweasterneurope.eu/2024/09/09/russia-in-the-trenches-of-cognitive-warfare/>
11. Chinese Military in-depth Analysis of the Latest «Cognitive Warfare» Case in the Russia-Ukraine Conflict. (2024, September 27). *Red Dragon 1949*. URL: <https://reddragon1949.com/russian-cyber-warfare/chinese-military-in-depth-analysis-of-the-latest-cognitive-warfare-case-in-the-russia-ukraine-conflict/>

12. Claverie, B., & Cluzel, F. du. *The Cognitive Warfare Concept*. NATO Innovation Hub. 2023. URL: https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/CW-article-Claverie-du-Cluzel-final_0.pdf
13. Deppe C. and Schaal G.S. Cognitive warfare: a conceptual analysis of the NATO ACT cognitive warfare exploratory concept. *Front. Big Data* 7:1452129. 2024. doi:10.3389/fdata.2024.145212. <https://www.frontiersin.org/journals/big-data/articles/10.3389/fdata.2024.1452129/full>
14. Deppe, C., and Schaal, G. S. Vernetzte Desinformationskampagnen: Der Fall Nawalny. #GIDSresearch. 2022. Available at: <https://openhsu.ub.hsu-hh.de/handle/10.24405/14603>
15. Gisselsson N. D., Alberto R. Cognitive warfare: why wars without bombs or bullets are a legal blind spot. *The Conversation* (2025, July 18). URL: <https://theconversation.com/cognitive-warfare-why-wars-without-bombs-or-bullets-are-a-legal-blind-spot-260607>
16. Hellström, J., Kallioniemi, P., Kytöneva, S., & Puranen, M. StratCom | NATO Strategic Communications Centre of Excellence Riga, Latvia. Riga, Latvia: NATO Strategic Communications Centre of Excellence. 2024. Available at: <https://stratcomcoe.org/publications/are-russian-narratives-amplified-by-prc-media-a-case-study-on-narratives-related-to-swedens-and-finlands-nato-applications/298>
17. Hung, T. C., & Hung, T. W. How China's cognitive warfare works: a frontline perspective of Taiwan's anti-disinformation wars. *Journal of Global Security Studies*, (2022). 7:ogac016. doi: 10.1093/jogss/ogac016
18. Koichiro, T. (2022, July 22). The Future of China's Cognitive Warfare: Lessons from the War in Ukraine. *War on the Rocks*. URL: <https://warontherocks.com/2022/07/the-future-of-chinas-cognitive-warfare-lessons-from-the-war-in-ukraine/>
19. Mueller, R. S. (2019). Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election. Washington DC: U.S. Department of Justice, 448.
20. MWI Video: The Brain is the Battlefield of the Future – Dr. James Giordano. *Modern War Institute at West Point*. (2018, October 29). URL: <https://mwi.westpoint.edu/mwi-video-brain-battlefield-future-dr-james-giordano/>
21. Rothe, H. A. Clausewitz's "Wondrous Trinity" as a coordinate system of war and violent conflict. *International Journal of Conflict and Violence*, 2009. 3, 204–219. <https://doi.org/10.4119/UNIBI/IJCV.6>
22. Splidsboel, H., F. When Russia wages war in the cognitive domain. *Journal of Slavic Military Studies*, 2021. 34(2), 181–201. DOI: 10.1080/13518046.2021.199056
23. Van Herpen, M. H. *Putin's propaganda machine: Soft power and Russian foreign policy*. Ghent University Library. 2016. URL: <https://lib.ugent.be/catalog/rug01:002353330>

References

1. Urusova, V., & Nykolyshyna, O. (Trans.). (2016). 36 stratagem [36 stratagems]. Kharkiv: Folio [In Ukrainian].
2. Bjork, P., & Henshke, A. (2022). «U mene svoia pravda... a v tebe yaka? shliakh vid aktyvnykh zakhodiv do kohnityvnoi viiny pid chas rosiiskoho vtorhnennia v Ukrainu» [«I have my own truth... what's yours? the path from active measures to cognitive warfare during the Russian invasion of Ukraine»]. *Stratehichna panorama*, (2), 12–27 [In Ukrainian].
3. Sun Tzu. (n.d.). *Mystetstvo viiny* [The art of war]. Retrieved from <https://uabook.com.ua/book/mysteczstvo-vijny/> [In Ukrainian].
4. Harari, Y. N. (2025). *Nexus. Korotka istoriia informatsiinykh merezh vid kamianoho viku do ShI* [Nexus: A brief history of information networks from the Stone Age to AI]. Kyiv: BookChef [In Ukrainian].
5. Freedman, L. (2024). *Stratehiia: istoriia* [Strategy: A history]. Kharkiv: Folio [In Ukrainian].
6. Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China Military and Security Developments Involving the People's Republic of China. (2024). U.S. Department of Defense. <https://media.defense.gov/2024/Dec/18/2003615520/-1/-1/0/MILITARY-AND-SECURITY-DEVELOPMENTS-INVOLVING-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA-2024.PDF>
7. Autellet, E. (2022). *Cognitive warfare: Contribution of the French Armed Forces Deputy Chief of Defence*. HAL. <https://hal.science/hal-03635887v1/file/NATO-CSO-CW%202022-03-01%20%28US%29%20Autellet.pdf>
8. Brittain-Hale, A. (2023). «Slava Ukraini: A Psychobiographical Case Study of Volodymyr Zelenskyy's Public Diplomacy Discourse». *Pepperdine Digital Commons*. <https://digitalcommons.pepperdine.edu/etd/1367/>
9. Brittain-Hale, A. (2023, December 14) Clausewitzian Theory Of War In The Age Of Cognitive Warfare. <https://tdhj.org/blog/post/clausewitz-cognitive-warfare/>
10. Bryc, A., & Domańska, M. (2024, September 9). Russia in the trenches of cognitive warfare. *New Eastern Europe*. <https://neweasterneurope.eu/2024/09/09/russia-in-the-trenches-of-cognitive-warfare/>
11. Chinese Military in-depth Analysis of the Latest «Cognitive Warfare» Case in the Russia-Ukraine Conflict. (2024, September 27). *Red Dragon 1949*. <https://reddragon1949.com/russian-cyber-warfare/chinese-military-in-depth-analysis-of-the-latest-cognitive-warfare-case-in-the-russia-ukraine-conflict/>
12. Claverie, B., & Cluzel, F. du. (2023). *The Cognitive Warfare Concept*. NATO Innovation Hub. https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/CW-article-Claverie-du-Cluzel-final_0.pdf
13. Deppe C. and Schaal G.S. (2024). Cognitive warfare: a conceptual analysis of the NATO ACT cognitive warfare exploratory concept. *Front. Big Data* 7:1452129. doi: 10.3389/fdata.2024.145212. <https://www.frontiersin.org/journals/big-data/articles/10.3389/fdata.2024.1452129/full>

14. Deppe, C., and Schaal, G. S. (2022). Vernetzte Desinformationskampagnen: Der Fall Nawalny. #GIDSresearch. Available at: <https://openhsu.ub.hsu-hh.de/handle/10.24405/14603>
15. Gisselsson N. D., Alberto R. (2025, July 18). Cognitive warfare: why wars without bombs or bullets are a legal blind spot. *The Conversation*. <https://theconversation.com/cognitive-warfare-why-wars-without-bombs-or-bullets-are-a-legal-blind-spot-260607>
16. Hellström, J., Kallioniemi, P., Kytöneva, S., & Puranen, M. (2024). StratCom | NATO Strategic Communications Centre of Excellence Riga, Latvia. Riga, Latvia: NATO Strategic Communications Centre of Excellence. Available at: <https://stratcomcoe.org/publications/are-russian-narratives-amplified-by-prc-media-a-case-study-on-narratives-related-to-swedens-and-finlands-nato-applications/298>
17. Hung, T. C., & Hung, T. W. (2022). How China's cognitive warfare works: a frontline perspective of Taiwan's anti-disinformation wars. *Journal of Global Security Studies*, 7:ogac016. doi: 10.1093/jogss/ogac016
18. Koichiro, T. (2022, July 22). The Future of China's Cognitive Warfare: Lessons from the War in Ukraine. *War on the Rocks*. <https://warontherocks.com/2022/07/the-future-of-chinas-cognitive-warfare-lessons-from-the-war-in-ukraine/>
19. Mueller, R. S. (2019). Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election. Washington DC: U.S. Department of Justice, 448.
20. MWI Video: The Brain is the Battlefield of the Future – Dr. James Giordano. (2018, October 29). *Modern War Institute at West Point*. <https://mwi.westpoint.edu/mwi-video-brain-battlefield-future-dr-james-giordano/>
21. Rothe, H. A. (2009). Clausewitz's «Wondrous Trinity» as a coordinate system of war and violent conflict. *International Journal of Conflict and Violence*, 3, 204–219. <https://doi.org/10.4119/UNIBI/IJCV.6>
22. Splidsboel, H., F. (2021). When Russia wages war in the cognitive domain. *Journal of Slavic Military Studies*, 34(2), 181–201. DOI: 10.1080/13518046.2021.199056
23. Van Herpen, M. H. (2016). *Putin's propaganda machine: Soft power and Russian foreign policy*. Ghent University Library. <https://lib.ugent.be/catalog/rug01:002353330>